

NALAZ ANTIČKIH NATPISA NA POLOŽAJU HOTELA NEPTUNA U POREČU

ANTE ŠONJE

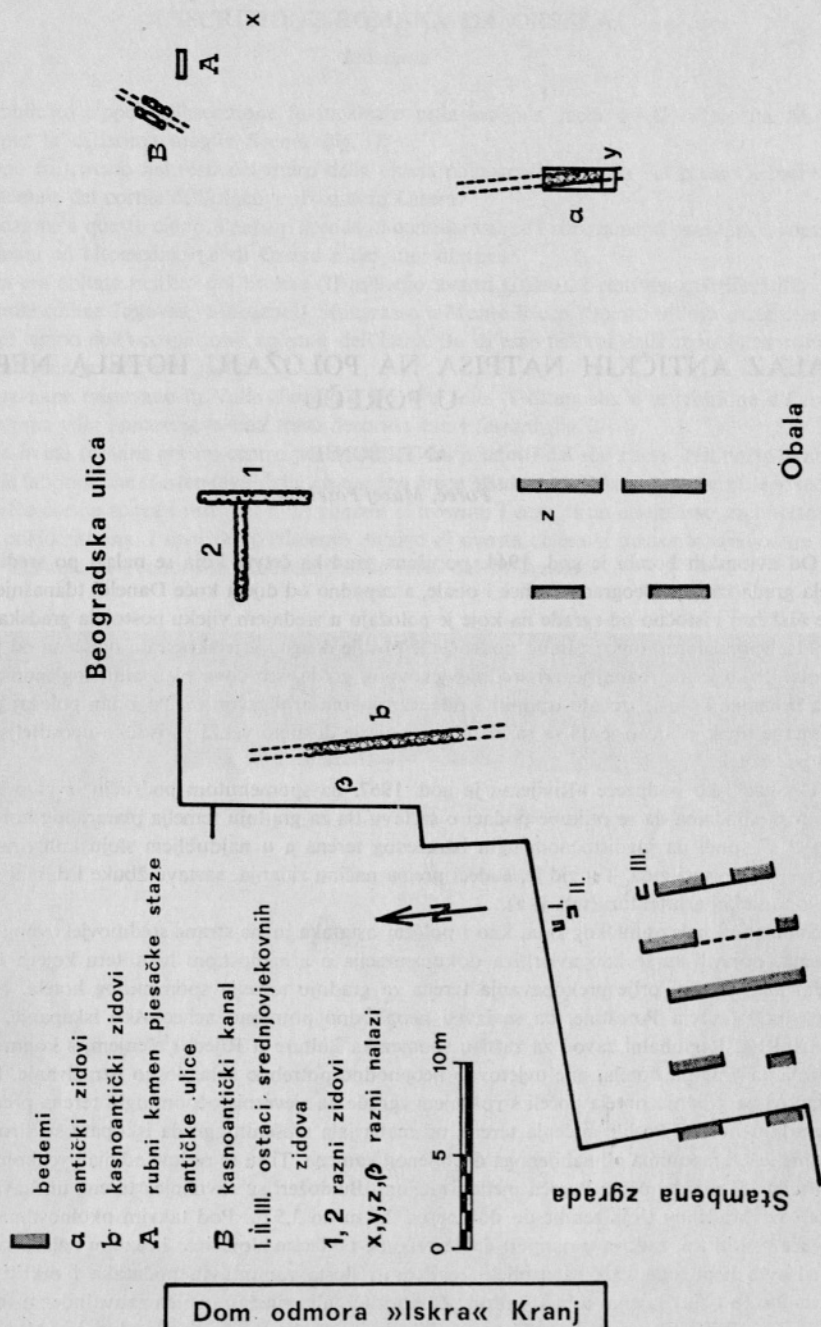
Poreč, Muzej Poreštine

Od avionskih bombi je god. 1944. porušena gradska četvrt koja se nalazi po sredini južnog dijela grada između Beogradske ulice i obale, a zapadno od dijela kuće Danelol (današnje odmara-lište »Iskra«) i istočno od zgrade na koje je položaju u srednjem vijeku postojala gradska vijećnica (tab. I). Spomenuto bombardirano područje je poslije drugog svjetskog rata očišćeno od porušenih zgrada. Tako je u urbanoj jezgri srednjovjekovnog grada, što čuva plan antičkog municipija, na-stala praznina koju je trebalo ispuniti s odgovarajućom arhitekturom. Pogodan položaj po sredini prometne obale poticao je da se tu, u mjestu koje je dostiglo veliki turističko-ugostiteljski razvoj, podigne hotel.

Ugostiteljsko poduzeće »Rivijera« je god. 1967. na spomenutom području izvršilo ispitivanje terena sa sondama da se prikupe podaci o sastavu tla za gradnju temelja planiranog hotela »Nep-tuna«.¹ U sondi na jugoistočnom uglu istraženog terena a u najdubljem sloju kultivirane zemlje otkriveni su ostaci zida. Taj zid je, sudeći prema načinu zidanja, sastavu žbuke i dubini sloja, pri-padao antičkoj arhitekturi (tab. I, a).

Spomenuti nalaz antičkog zida, kao i položaj ostataka južne strane srednjovjekovnog gradskog bedema, pojavili su se kao uvjerljiva dokumentacija o arheološkom lokalitetu kojega bi trebalo sistematski istražiti prije prekopavanja terena za gradnju temelja spomenutog hotela. Nastojanje Zavičajnog muzeja Poreštine, da se izvrši neophodno potrebno arheološko iskapanje, ostalo je bez uspjeha. Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Rijeci rješenjem, s kojim je izdana dozvola za gradnju hotela, nije uvjetovao neophodno potrebno arheološko istraživanje. Pripremni su radovi za gradnju hotela počeli s rušenjem zgrade na sjeveroistočnom uglu terena predviđenom za gradnju hotela. Poslije čišćenja terena od materijala srušenih zgrada iskapani su široki rovovi za temelje s tamponima od nabijenoga drobljenog kamena. Ti su se radovi odvijali velikom brzinom i do tada još neviđenom u Poreču mehanizacijom. Buldožeri su ravnjanje terena uništavali sve do litice i neobrađenog sloja zemlje do dubine od 2,5 m do 3,5 m. Pod takvim okolnostima nije bilo moguće pratiti tok radova u namjeri da se prikupe podaci o slojevima i raznim nalazima u njima. Pored svih nepogoda ipak se uspjelo registrirati dosta zanimljivih podataka i otkriti nekoliko nalaza što ih objavljujemo u ovoj radnji. Za taj mali, ali vrijedan uspjeh zahvaljujemo se dip. inž. Dragutinu Rastovskom, rukovodiocu gradilišta izvođača građevnog poduzeća »Novogradnja« iz Zagreba, koji je u predahu radova dozvolio obilazak gradilišta i pomogao da se nalazi zaštite i prenesu u muzej. Osim toga zahvaljujemo se radnicima spomenutog poduzeća i Porečanima koji

TLOCRT NALAZA NA PODRUČJU HOTELA »NEPTUNA« U POREČU

Tab. I. Pregled nalaza na području hotela „Neptun“ u Poreču
Taf. I. Baugrund für das Hotel „Neptun“ in Poreč: Fundplan

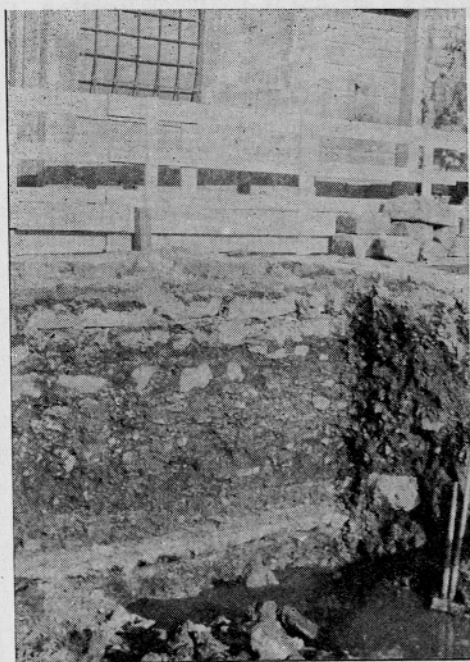
su sa strane gradilišta promatrali tok mehaniziranih radova i upozoravali na razne nalaze, osobito na obrađeno kamenje što su ih buldožeri izbacivali na površinu terena. Ta su upozorenja bila vrlo važna jer se iskopani materijal odmah izvažao iz gradilišta.

Opis sondiranja terena za postavljanje tampona

S odvažanjem materijala od porušenih kuća i poravnavanjem terena potpuno su uklonjeni temelji kuća koje su se nalazile na području novoizgrađenog hotela Neptuna.

Široki rovovi i sonde za postavljanje tampona, na kojima počivaju temelji hotela sa sjeverne strane do Beogradske ulice, kopani su do litice, duboko najmanje 2 m, a s južne strane prema moru dublje od 3 m. Prema jugu, gdje se teren prema moru spušta, nije se kopalo do litice niti do neobrađene crvene zemlje. Tu je cijeli sloj iskopanog terena od nabacane zemlje i raznog građevnog materijala. Mjestimično, u dubini do 3,5 m, nailazilo se na blato istog sastava kao i morski mulj. Vjerovatno je u antičko doba spomenuti teren sa blatom bio pod morem. Na cijelom području iskopanog terena u dubini ispod 3 m nađeno je mnogo ulomaka amfora, hrbina antičke i kasnoantičke keramike — od terre sigillate do prostih lonaca od crne keramike iz IV—VI st. Nađeno je nekoliko rimskih novčića i drugih zanimljivih nalaza kojima se zameo svaki trag, a da ih se nije uspjelo niti evidentirati.

Za vrijeme poravnavanja terena i prevažanja ruševnog materijala od sjevernog dijela zgrade Danelon, koja se nalazila na sjeveroistočnom dijelu područja novoizgrađenog hotela Neptuna, nađen je nadgrobni spomenik Elije Fortunate (tab. I, x; sl. 2). U velikoj sondi na istom području,

Sl. 1. Ostaci kamena od ruba nogostupa antikne ulice

Abb. 1. Fussteigrand einer römischer Strasse in Parentium

Sl. 2. Nadgrobna ara Elije Fortunate

Abb. 2. Grabaltar für Aelia Fortunata

a na položaju ispod sjevernog zida spomenute zgrade do Beogradske ulice nađeno je nekoliko obrađenih kamena (tab. I, A; sl. 1). Nešto zapadnije od spomenutih blokova nađen je davno napušten kanal (tab. I, sl. B) koji nema veze s postojećom gradskom mrežom kanalizacije u Beogradskoj ulici.

Sa zapadne strane spomenutih nalaza nedaleko južnog zida zgrade Danelon, gdje je 1967. nađen ostatak antičkog zida i gdje je ukopano uzemljenje električnih vodova hotela Neptuna, nađena su dva kamena bloka klasarski obrađena i s prednje strane na rubovima profilirana (tab. I, x; sl. 8). U sondi za postavu temelja nađen je gornji dio baze nepoznatog kipa i do baze dio antičkog stupa od domaćeg mekog vapnenca (sl. 6).

U sondi sa sjeverne strane na sjeverozapadnom dijelu terena nađeni su ostaci oko 20 cm dugog zida koji se pruža od juga prema sjeveru. S južne je strane lomljen, a prema sjeveru se dalje nastavlja na neiskopanom dijelu terena (tab. I, b). Vanjska mu je strana, ona koja se vidjela u iskopu, zidana s kockasto obrađenim lomljencima vezanim s bogatim namazom žbuke. U žbuci je bilo zrnaca čistog vapna i tučene opeke. Temalj se opisanog zida nalazi ispod iskopane sonde duboke 2 m. To je kasnoantički zid, najkasnije iz VII—VIII st., orijentiran je pravilno u skladu s urbanističkim planom antičkog Poreča.

Sa zapadne strane opisanog kasnoantičkog zida postoje ostaci raznih zidova (tab. I, II), kod kojih su nađeni ostaci dijelova profiliranih pragova gotičkih prozora. Najvjerojatnije spomenuti ulomci prozora i zidova potječu od gotičkih zgrada koje su imale svjeverno pročelje prema Beogradskoj ulici u produženju prema istoku sjeverne fasade gotičke palače Giosefi.

Sa sjeverne strane kasnoantičkog zida nađeni su ostaci od još dva zida, debeli oko 80 cm (tab. I, 1 i 2). Zidani su jedan prema drugome, ali nisu međusobno konstruktivno vezani. Ti zidovi, sudeći prema položaju, stratigrafiji i načinu zidanja, ne potječu od porušениh kuća i nisu stariji od 17. ili 18. stoljeća.

Na cijeloj dužini sa zapadne strane sondiranog područja prema obali nađeni su zidovi gradskih bedema (tab. I, bedemi su označeni s crticama). Uvjerljivo možemo tvrditi da tu postoje ostaci od dva sloja bedema. Oni stariji srednjovjekovni nalaze se prizidani jedan do drugoga. Vanjski se bedem, onaj prema obali, sudeći prema klesanim blokovima južne njegove strane datira u X—XII st. Na njemu se vide tragovi prezidivanja koja su nastala u vrijeme Venecijanske republike (XIV—XVII st.). Sudeći prema položaju i načinu zidanja unutrašnji bedem je stariji od onoga s vanjske strane. Nesumljivo je to ranosrednjovjekovni bedem. U njemu su nađeni razni klesarski obrađeni kameni blokovi velikih dimenzija kao i profilirani dijelovi vjenca antičke arhitekture.

Najvrijedniji nalazi su nađeni u ovom bedemu i to u sondi po sredini prekopavanog terena (tab. I, z). Tu je bedem građen s mnogo ostataka antičke arhitekture. Buldožer je iskopao nekoliko kamenih blokova velikih dimenzija ($125 \times 80 \times 40$ cm; $90 \times 75 \times 40$ cm; $120 \times 90 \times 40$ cm; $160 \times 98 \times 40$ cm; $130 \times 72 \times 60$ cm), jedan profilirani vjenac (sl. 7) i bazu s natpisom (sl. 3).

Opisani su se ostaci zidova i bedema mogli vidjeti samo na izlomljenim dijelovima. Buldožer je sve uništavao pa se istraživanje nije moglo izvađati kako bi se prikupili podaci o nalazima za opis valorizacije njihovog sadržaja. Zbog istog se razloga i neprekopani dijelovi terena s ostacima zidova zgrada i gradskih bedema nisu mogli istražiti kako bi se utvrdila njihova stratigrafija i da bi ih se moglo pouzdano datirati. Jedina je mogućnost postojala da se prikupe razni nalazi koji su dolazili na površinu iskopanog terena. Poneki nalaz je nađen na Čimareu s istočne strane grada gdje su kamioni prevažali iskopan materijal iz rovova i sonda iskapanog terena.

OPIS NALAZA

1. Nadgrobna ara od tvrdog istarskog vapnenca (sl. 2). Visoka je 102 cm. U bazi je široka 66 cm, a po sredini 55 cm. U bazi je debela 44 cm, a po sredini 35 cm. Dosta je dobro sačuvana. Na rubovima je oštećena, osobito u donjem dijelu i na profilaciji u gornjem dijelu. Za vrijeme nalaza oštećena je na lijevom rubu prednje strane. Na istoj strani je kljun buldožera ostrugao dugi rez po sredini

natpisa. Ostale su strane profilirane i lijepo klesarski obrađene. Završni je dio are nešto tanji od sredine a profiliran je samo sprijeda i straga. Posredini se opisanoga završnog dijela are nalazi mala kvadratična udubina, duboka 4 cm, široka 6,5 cm i duga 7,5 cm. Natpis je na prednjoj strani. Dosta je izlizan, a u donjem dijelu teško čitljiv. Slova su u prvom redu visoka 5,5 cm; u redovima se prema dolje smanjuju, tako da su u najdonjem retku visoki samo 3 cm. Razmak je među recima 1 cm. Riječi su rastavljene s trokutnim točkama koje su većinom izlizane i samo ponegdje se zapažaju njihovi ostaci.

D(iis) M(anibus) | Ael(iae) Fortuna|tae coniugi | sanctissimae Iuni(us) |⁵ Aprio vivus fecit | et sibi posterisq(ue) | suorum.

Aru je prvi put otkrio Kandler 9. rujna 1845.² Osim Kandlera o njoj su pisali Mommsen³ i Degrassi koji navodi mjesto i položaj gdje bi se ona mogla naći u podrumu kuće Danelon.⁴ No, ara nije nađena za vrijeme čišćen a ruševina terenskih radova na području podruma kuće Danelon, nego na Cimareu sa sjeverne strane Poreča, na mjestu gdje je prevažan materijal od srušenih zidova spomenute kuće. U vrijeme kada je ona nađena, njen je natpis bio premazan žbukom. Prema tome tačno je Degrassijevo mišljenje da je ara bila uzidana i žbukom premazana u zidu podruma spomenute kuće Danelon.

Ara je teškom mukom izvučena iz blatnjavog nanosa zemlje i prenešena na čuvanje u lapidarij porečkog muzeja.

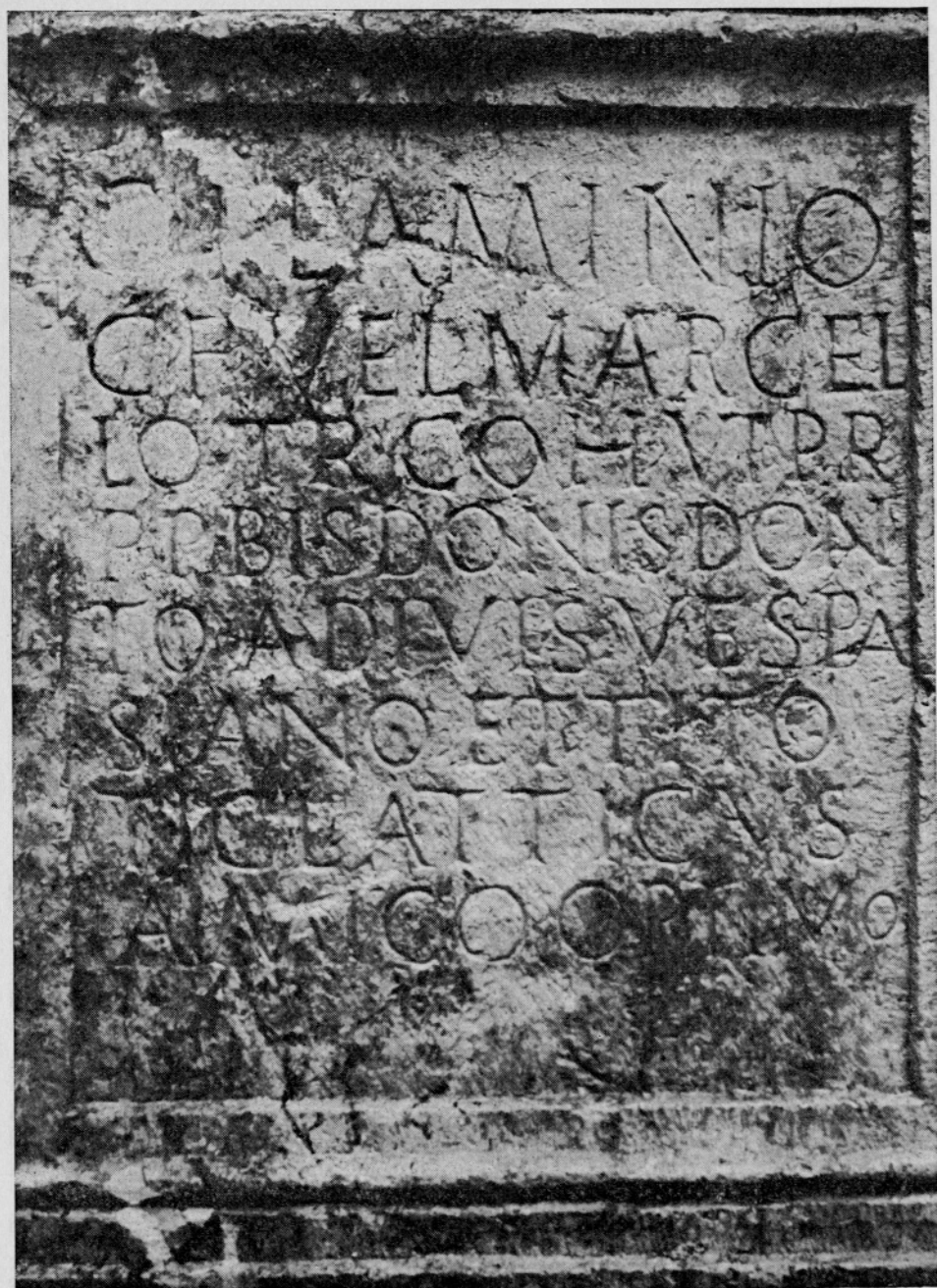
Sudeći prema stilu slova i profilu rubova, opisana je ara rađena u drugoj polovini I st. ili u prvoj polovini II st. n. e.

2. Baza spomenika (sl. 3). Izrađena je od tvrdog istarskog vapnenca. Visoka je 137 cm. Po sredini je široka 63 cm. Najveći joj je profil širok 78 cm. Na istom mjestu po sredini debela je 48 cm i kod spomenutog profila 52 cm. Sačuvana je dosta dobro, osim što joj je odlomljen donji dio desne i oštećen gornji dio lijeve strane. Sa svih je strana lijepo klesarski obrađena i profilirana, osim straga gdje je potpuno neobrađena. Na lijevom dijelu gornje strane sačuvala se 10 cm široka udubina ispunjena olovom. Ostaci od jedne manje udubine nalaze se na desnom dijelu iste strane. Natpis je na prednjoj strani. Slova, koja se po recima odozgo prema dolje umanjuju, u prvom su retku visoka 5 cm, a u najdonjem 4 cm. Riječi su rastavljene s bršljanovim listićima koji su većinom oštećeni. Razmak među recima je 1 cm.

C(aio) Flaminio | G(ai) f(ilio) Vel(ina tribu) Marcel|lo, tr(ibun) coh(ortis) VI pr(aetoriae), | p(rimo) p(ilo) bis, donis don(a)|⁵to a divis Vespa|siano et Tito | Ti(berius) Cl(audius) Atticus | amico optimo.

Gaj Flaminije Marcel pripadao je Velina tribus u kojem su bili upisani rimski građani Akvileje i Pule. Prema tome on nije bio rodom iz Poreča, nego iz jednog od spomenutih gradova. Nije sigurno niti da je on umro u Poreču ili u njegovoj okolici. Teška baza opisanog spomenika ne bi nikoga zainteresirala da ju prenaša iz velike udaljenosti za zidanje srednjovjekovnih gradskih bedema Poreča. Kamen je bio postament spomenika na kojemu se nalazio kip Gaja Flaminija Marcela. Naše mišljenje potvrđuju dvije udubine na gornjoj strani baze koje su služile da se na njoj pričvrsti kip, ili u svakom slučaju gornji dio spomenika. Položaj rupa odgovara impostaciji nogu antički stiliziranog kipa. Tiberije Klaudije Atik (najvjerojatnije Grk iz Atike) je u Poreču, gdje je boravio vjerojatno po odsluženju vojne službe, podigao spomenik na uspomenu svoga najmilijeg prijatelja koji je bio postigao veliki rang u vojnoj službi.

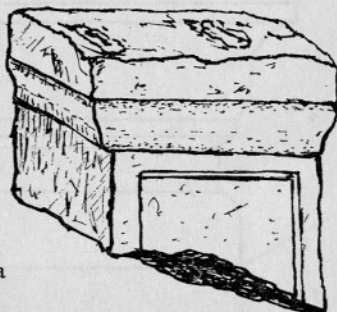
Car Vespazijan (69—79) i Tito (79—81. god.) su Gaja Flaminija Marcela nagradili s vojnim počastima. On je radi svojih vrlina bio promaknut u rang ispred prvog satnika centurije (*primipilus*). Kasnije je bio promaknut za tribuna 6. pretorijanske kohorte. Te časti je on postigao za vrijeme palestinskog rata kojega je god. 67. protiv Jevreja počeo Vespazijan, a god. 79. dovršio Tito s rušenjem Jeruzalema. Moguće je Gaj Flaminije Marcel u osvajanju Jeruzalema sudjelovao kao viši časnik vladareve tjelesne straže.

Sl. 3. Baza spomenika Gaja Flaminija Marcela
Abb. 3. Basis für C. Flaminius Marcellus

Na natpisu se opisanog spomenika spominje da je Gaj Flaminije Marcel bio nagrađen od božanskih careva Vespazijana i Tita. Prema tome Tiberije Klaudije Atik svom prijatelju podigao je spomenik u Poreču poslije smrti spomenutih careva.

3. Gornji dio baze spomenika od tvrdog istarskog vapnenca. Obradena je i profilirana sa svih strana, osim straga (sl. 4). S donje strane je odlomljena. Na gornjoj se strani nalaze dvije udubine koje su, sudeći prema njihovoj poziciji i obliku služile da se u njih postave stope nogu klasično stiliziranog stava ljudskog lika: kip je stajao na lijevoj nozi, a desnu je imao malo prema naprijed položenu. Prednja je strana baze bila uokvirena profilom kao i kod baza antičkih spomenika s natpisom. No, od natpisa se na sačuvanom dijelu nađene baze ništa nije sačuvalo, premda bi se moglo očekivati ostatak natpisa. Prednji je dio baze dosta visoko sačuvan, na kojemu se je mogao sačuvati ostatak natpisa, ako je on bio klesarski urezan. Vjerojatno je natpis bio pisan samo bojom bez ureza.

Sl. 4. Dio baze antičkog spomenika
Abb. 4. Fragmentierte Basis

Od opisane se baze spomenika može priložiti samo crtež što ga je crtao pisac ovih redaka kada je pregledavao materijal koji se od područja za postavljanje tampona novoga hotela prevažao na području Čimarea sa sjeverne strane Poreča. Opisani dio baze nije se uspjelo prenjeti na mjesto gdje bi bio trajno sačuvan. Dan kasnije, kada ga se namjeravalo zaštititi, to nije bilo moguće. Bager je poravnavao nanešeni materijal i toliko spomenuti dio baze zatrpao da su svi pokušaji za njegovo ponovno pronalaženje ostali bez uspjeha.

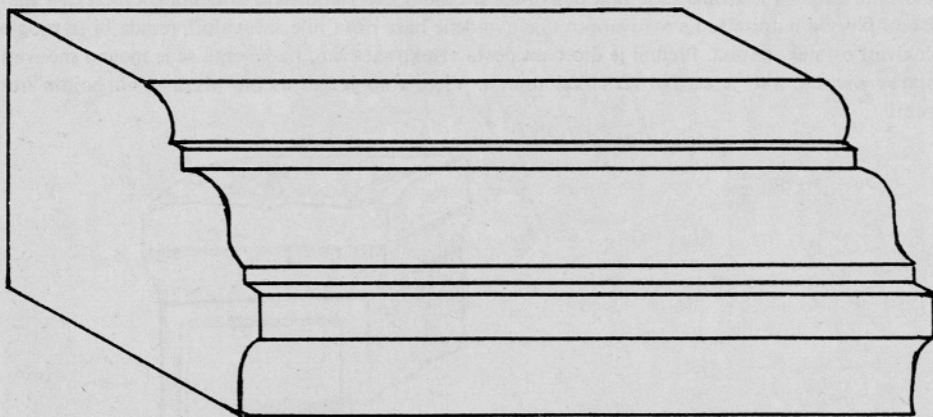
Sudeći prema opisanom dijelu sačuvane baze, ona je bila slično rađena kao i baza spomenika Gaja Precelija.⁵ Približno je bila visoka, samo nešto uža, kao i baza spomenika cara Licinija.⁶ Objе su spomenute baze nađene na području Poreča. Gore opisani dio baze do danas je četvrta baza spomenika koji se nalazio na forumu ili na nekom drugom javnom mjestu antičkog Poreča.⁷

4. Dio profiliranog vijenca od istarskog tvrdog vapnenca (sl. 5 i 7). Dug je 90 cm, širok 75 cm i debeo 40 cm. Površina mu je dosta oštećena od zuba vremena.

Opisani dio vijenca je stiliziran jednostavno s odmjerenim profilima klasičnih proporcija. Sudeći prema veličini on potječe od vijenca neke reprezentativne zgrade, koja je postojala u Poreču. Prema stilu ga možemo datirati u I st. n. e., a kao građevni materijal je bio upotrebljen za gradnju kasnoantičkih gradskih bedema.

5. Baza stupa od mekoga istarskog vapnenca (sl. 6). Baza ima plintu i samo jedan torus. Stranica je kvadratne plinte duga 38 cm, toliko je dug i promjer torusa. Plinta je visoka 8, a torus 4 cm, sačuvani je dio baze visok 14 cm. Ona je klasično stilizirana, odmjerenih proporcija i profinjene površinske obrade. Da je opisana baza dio atičke baze rimskog stupa korintskog stila, ona bi s gornje strane trebala imati trohilos i još jedan torus. No, ona s gornje strane nije odlomljena, nego klesarski obrađena s urezanim krugom koji označava položaj za postavu debla stupa. Prema tome, uvjerljiva je pretpostavka da je opisana baza dio stupa rimsko-toskanskog stila. Ona inače nije

usamljeni nalaz starije rimske arhitekture toskanskog stila na području Poreštine.⁸ Ta baza je rađena u doba Rimske republike prije nego što je Oktavijan utvrdio vlast imperatora. Na antičkoj arhitekturi u Istri u doba Augusta i njegovih nasljednika Julijevaca općenito se upotrebljavao stup korintskog stila s aتيčkim bazama kao što su baze stupova Augustovog hrama u Puli i Neptunov hram u Poreču. Prema iznesenom mišljenju opisanu bazu možemo datirati u I st., pr. n. e. Ona nije nađena u gradskom bedemu. Radi toga ne bi bilo uvjerljivo tvrditi da je ta baza donesena od nekud za gradnju srednjovjekovnih bedema. Ona je nađena u najdonjem sloju prekopavanog područja među

M. 1:10

Sl. 5. Dio vjenca antičke arhitekture
Abb. 5. Gesimsfragment

hrbinama antičke keramike u blizini ostataka antičkih zidova. Prema tome, uvjerljivo je naše mišljenje da opisana baza potječe od antičke arhitekture od koje su se sačuvali ostaci zidova na području gdje je izgrađen hotel Neptun.

6. Ostaci antičke ulice i kasnoantičke kanalizacije. U sondi na sjeveroistočnom uglu područja novoistraženog hotela Neptuna na položaju srušenog sjevernog zida podruma kuće Danelon u dubini od 1,85 m nađena su tri kamena od istarskog vapnenca (tab. I, A). Srednji kamen je dug 1,20 m i širok 0,35 m. Ostala su dva kamena široka 42 cm. Dužina im se nije mogla izmjeriti, jer su dijelom ukopani u sloju zemlje koja se u vrijeme gradnje hotela Neptuna nije prekopavala. Sjeverni se kamen jednim dijelom nalazi pod sjevernim zidom zgrade Doma odmora »Iskra« iz Kranja (sl. 1). Sva su tri kamena bloka debela 28 cm, klesarski obrađena, jedan od drugog po dužini položena i s uzdužnom ravnom stranom okrenuta prema Beogradskoj ulici. Od pročelja romaničke kuće »Dva sveca« udaljeni su 2,90 m. Sva tri kamena, osim dijela onog istočnog koji se nalazi ispod zida spomenutog odmarališta, uništena su u vrijeme rada na podlozi za postavu tampona novo-sagrađenog hotela. Do opisanih se kamena u Beogradskoj ulici nalazi nekoliko slojeva od nabijene žbuke koji potječu od porušene zgrade. Najdonji sloj žbuke, deo 10 cm, nalazi se na nivou donjeg ruba opisanog kamena (sl. 1).

U jugozapadnom uglu iste sonde nađen je kanal u dubini od 2,41 m (tab. I, B). Taj se kanal nalazi 2,45 m udaljen od zapadnog prozora spomenute romaničke kuće. Dubok je 36 cm, širok 25 cm i zidan s pritesanim lomljencima vezanih žbukom. Kanal je popločan i pokriven s tankim i neobrađenim pločama od kamena (škrilje). Položaj mu je usmjeren od jugozapada prema sjevero-istoku.

Opisani kameni blokovi potječu od pješačke staze južne strane antičke ulice, tj. od nogostupa sporedne južne Dekumanske ulice antičkog Poreča.⁹ Nađeni kanal je davno napušten i bez ikakve upotrebe. Nalazi se oko 2 m ispod današnje gradske kanalizacije sa kojom nema nikakve veze. Sudeći prema njegovoj prostoj obradi, on nije građen u doba antike, premda se nalazi u nivou ispod površine antičke ulice. On nije niti kasnoantički, budući njegov položaj nije usmjeren prema ortogonalnom planu antičkog Poreča, koji je u doba kasne antike još čuvao svoju staru urbanističku strukturu. To je najvjerojatnije ostatak ranosrednjovjekovne gradske kanalizacije. Taj se kanal ne bi mogao datirati poslije spomenutog razdoblja radi njegove velike dubine ispod nivoa poviše prizemnih podova susjednih romaničkih i gotičkih kuća srednjovjekovnog Poreča.

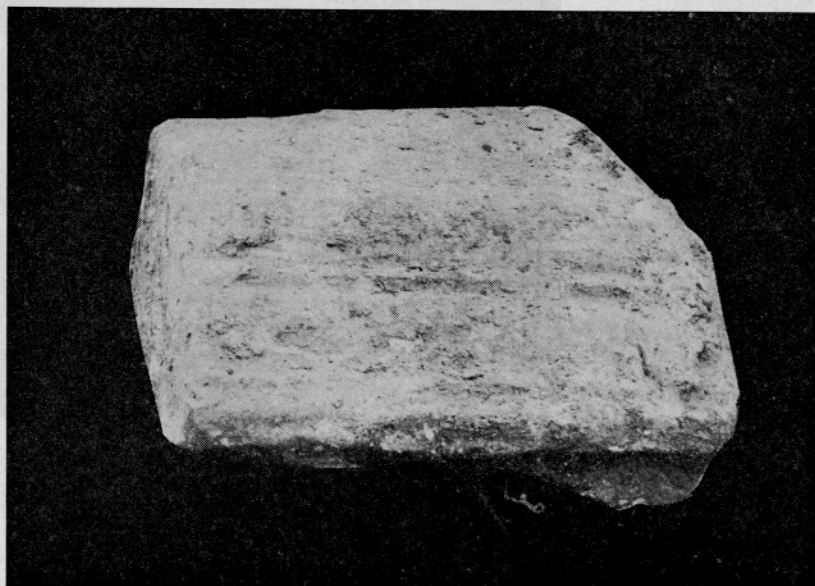
Sl. 6. Dio baze antičkog stupa
Abb. 6. Säulenbasis

7. Ostaci antičkog zida. Od zidova, nađenih na području terena gdje je izgrađen hotel Neptun, posebno ćemo se osvrnuti na zid nađen ujesen 1967. u sondi na jugoistočnom dijelu spomenutog terena (tab. I, a). Zanimljivo bi bilo istražiti ostatke gradskih bedema da bi se moglo datirati njihovi slojevi i da bi se našli razni dijelovi antičke arhitekture i u njima ugrađenih spomenika. No, ostatke gradskih bedema nije bilo moguće istražiti u vrijeme spomenutih sondažnih radova kao što to nije moguće niti danas, jer se nalaze pod izgrađenim hotelom. Podaci o zidovima, koji takođe nisu potpuno istraženi, naše znanje ne bi obogatili više od onog što smo naveli o srednjovjekovnoj arhitekturi na istraženom području hotela Neptuna.

Antički zid, onaj što je nađen u jugoistočnom dijelu sondiranog područja za gradnju hotela Neptuna (tab. I, a), 1,60 m je bio ispod zelena površine istog područja na kojemu su očišćene ruševine kuća bombardiranih prošlog rata, a oko 1 m ispod poravnate površine tla za gradnju hotela. To je tlo na istom nivou kao i pločnik na obali. Zid je u zemlji ukopan najmanje 1 m ne računajući sloj zemlje ponad njega. Zid se nije mogao dublje izmjeriti jer se nalazi u dubokoj i uskoj sondi u kojoj je za vrijeme plime borčata voda nadirala do njegove sačuvane visine. Taj zid je zidan vrlo lijepo s pravilno pritesanim lomljencima vezanim s kvalitetnom žbukom. Orijentiran je od juga prema sjeveru. On je izmjeren samo u dužini od 2,70 m, koliko je bila duga iskopana sonda. Nastavlja se prema sjeveru pod slojem zemlje i prema jugu pod ostacima gradskog bedema. Zid se nalazi u blatnom sloju zemlje koja je za vrijeme plime dolazi pod površinu mora. U tom sloju je nađeno ulomaka od tegula, amfora i raznih antičkih i kasnoantičkih zemljanih posuda.

U proljeće 1968. god. u vrijeme izvađanja terenskih radova za gradnju hotela Neptuna, iskopana je sonda za uzemljenje električnog kabela upravo na dijelu gradskog bedema pod kojim se

nalazi južni dio opisanog zida (tab. I, y). U toj je sondi ispod bedema nađen vrlo lijepo klesarski obrađen kamen od mekog istarskog vapnenca (sl. 8). Dug je 58 cm, širok 48 cm i deo 30 cm. S jedne je bočne strane odlomljen. S prednje je strane ukrašen jednostavnim rubnim profilima. Odnos tog kamena prema opisanom antičkom zidu, koji je usmjeren od juga prema sjeveru, nije se mogao utvrditi. Radi toga sam nastojao prisustvovati kod uzemljenja električnog voda u sondi u kojoj je nađen opisani kamen. No, dotičnog dana kada se uzemljivao električni vod, nisam bio u Poreču. Radnici, koji su kopali sondu, tražili su me. Ali, kada me nisu mogli naći, oni su posao nastavili. Kopajući u spomenutoj sondi našli su još jedan kamen rađen na isti način i od istoga vapnenca kao i gore spomenuti kamen: deo 30 cm, širok 55 cm i dug 1,08 cm. Kamen je s jedne bočne strane lomljen, prema tome bio je duži od navedene mjere. Radi toga što nisam mogao prisustvovati iskapanju spomenute sonde izbjegla je mogućnost da se upozna situacija položaja i

Sl. 7. Dio profiliranog vjenca antičke arhitekture

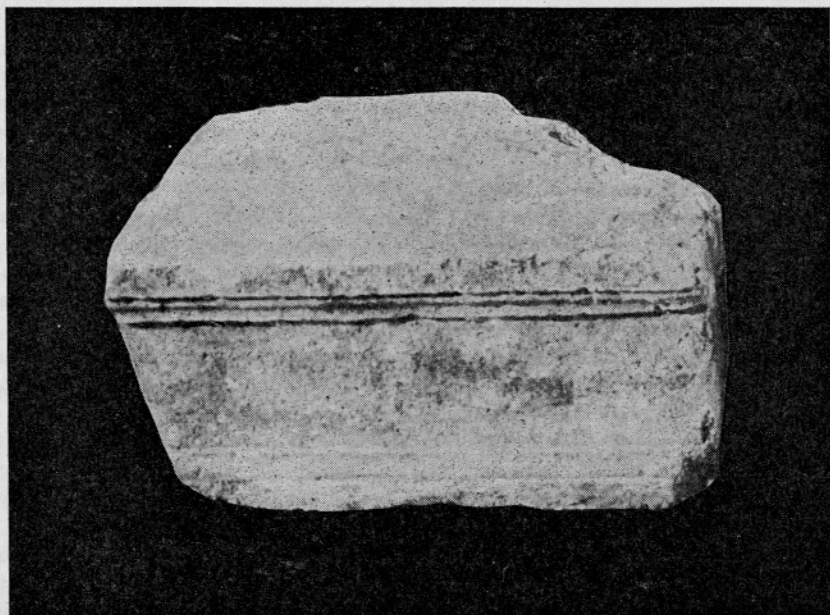
Abb. 7. Gesimsfragment

odnosa opisanih kamenova prema antičkom zidu kod kojega su oni nađeni. Sigurno je utvrđeno samo to da spomenuti antički zid, onaj što je usmjeren od juga prema sjeveru, tj. prema moru, nije išao dalje od gradskog bedema. Sudeći prema pričanju radnika i znatiželjnih promatrača, koji su bili prisutni kod gore spomenutog jarka, vidjevši opisani kamen in situ, oba kamena nisu bila kao spolij ugrađena u gradskom bedemu. Oni su bili dio gradskog zida koji postoji pod gradskim bedemom po dužini usmjeren od istoka prema zapadu na kojemu je bio okomit antički zid kojega su ostaci nađeni u sondi iskapanoj 1967. Prema tome možemo uvjerljivo zaključiti da opisani kameni potječu od stope zida koji postoji pod gradskim bedemom, tj. oni su bili prizidani s vanjske strane spomenutog zida.

Oba zida, onaj što je usmjeren od juga prema sjeveru i onaj što je usmjeren od istoka prema zapadu, u kojemu su nađeni opisani kameni s profiliranim rubovima na jednoj strani, u harmoniju su s ortogonalnim planom antičkog Poreča. Sudeći prema njihovom položaju, dubini sloja u kojem su nađeni i prema njihovoj obradi skupa sa klasično stiliziranom stopom, oni potječu od zgrade

koja je pripadala najstarijem sloju antičke arhitekture u Poreču. Ta zgrada je građena u I st. pr. n. e. u vrijeme utvrđivanja rimske vlasti u Istri. Prednja strana kamenih blokova, tj. stopa tih zidova rađena je jednostavno i čisto poput klasično stiliziranih profila grčke arhitekture koja je izravno iz Grčke ili južne Italije vršila snažan utjecaj na rimsko graditeljstvo u posljednjem stoljeću republike, prije nego je taj neoklasicizam u vrijeme Augusta potpuno prevladavao u graditeljstvu širom Rimskog carstva.

Nalaz opisanog antičkog zida, koji bi imao postolje, tj. na tlu prema vani izbočeni dio, nije se očekivao na zapadnoj granici arhitekture antičkoga grada u Poreču. Tu se očekivao ostatak antičkog bedema do kojega bi bio podignut srednjovjekovni bedem. Jedini do danas sigurno utvrđeni ostatak antičkog bedema nađen je poslije drugog svjetskog rata za vrijeme istraživanja na

Sl. 8. Profilirano postolje antičkog zida

Abb. 8. Profilierter Mauerstein

području prve bazilike sa sjeverne strane Eufrazijane.¹¹ To je ostatak gradskog bedema koji se spominje na ulomku natpisa iz druge polovine IV st. Na njemu se navodi da se relikvije mučenika Maura nalaze među zidinama grada Poreča.¹¹ Prema tome Poreč je u IV st. bio opasan gradskim bedemom. U tom slučaju u kasnoj antici Poreč je imao bedem i s južne strane na području terena gdje je izgrađen hotel Neptun. Spomenuti ostaci gradskog bedema kod Eufrazijeve bazilike sigurno su stariji od IV st. Sudeći prema načinu zidanja njegove vidljive fasade, koja je zidana sa dugoljastim i pritesanim lomljencima, on spada među najstariji način zidanja rimskih gradskih bedema. Taj se bedem može datirati u I st. pr. n. e., u vrijeme utvrđivanja rimske vlasti na zapadnoj obali Istre. S vanjske, tj. sa sjeverne njegove strane prizidani su srednjovjekovni bedemi.

Ako je antički Poreč sa svih strana bio opasan sa bedemom, tada taj bedem trebamo očekivati i s južne strane grada na položaju novosagrađenog hotela Neptuna. Međutim, s te strane grada na spomenutom području ispod kasnoantičkog bedema nađen je samo opisani antički zid sa podnožjem. Antički bedem nije postojao sjeverno od zida sa podnožjem. Tu se je sačuvao ostatak zida

antičke zgrade (tab. I, a) koja se protezala do zida s podnožjem, tj. do južne granice grada do kuda se protezala antička arhitektura. Antički bedem nije postojao niti sa južne, tj. s vanjske strane spomenutog zida s podnožjem. S južne strane kao sa sjeverne strane Poreča do antičkog bedema bi trebalo biti prizidan ranosrednjovjekovni bedem i do toga još jedan kasniji srednjovjekovni bedem. Arheološki je dokazano da su ostaci antičkog zida s podnožjem kao i ostaci srednjovjekovnih bedema zidani na muljevitom tlu uz neposrednu blizinu morske obale. More je u doba antike po sredini južne obale porečkog poluotoka bilo u neposrednoj blizini antičke arhitekture kao i u srednjem vijeku kako se to vidi na starim vedutama Poreča.¹² To nam dokazuje i konfiguracija terena s južne strane grada gdje je more najdublje blizu kopna. Radi toga je s te strane grada na najdubljem položaju luke građen gat za pristajanje brodova.

Prema iznesenom mišljenju uvjerljivo možemo tvrditi da antički bedem nije bio građen sa zapadne strane antičkog područja grada, tj. sa zapadne strane antičkih hramova koji su bili podignuti na forumu. Na području sa zapadne strane hramova nisu nađeni ostaci bedema. Tu bedem nije nikada postojao. Kasnoantički i srednjovjekovni gradski bedem je bio podignut ponad ostataka zapadnog perimetralnog zida velikog hrama kao i ponad zapadnog i sjevernog perimetralnog zida Neptunovog hrama. Jedna kula srednjovjekovnih gradskih bedema sačuvala se na sjeverozapadnom uglu Neptunova hrama. Kasnoantički bedem (VI st. ?) je prizidan od njegovog sjeveroistočnog ugla. Taj bedem je stariji od onog koji je građen u doba Venecije. Ostaci bedema, onaj koji je prizidan do sjeveroistočnog ugla Neptunovog hrama, prema istoku se nastavlja bez veze s kasnijim srednjovjekovnim bedemom. U njemu su nađeni ulomci antičke arhitekture, među kojima se ističu ukrašeni ulomci vijenca arhitrava Neptunovog hrama. Taj bedem je građen u isto vrijeme kao i onaj s južne strane grada od kojega su ostaci nađeni na području novoizgrađenog hotela Neptuna i u kojemu su nađeni brojni dijelovi antičke arhitekture i ulomci spomenika. To je onaj bedem što je građen ponad antičkog zida s podnožjem. To su kasnoantički bedemi (onaj do sjeveroistočnog ugla Neptunovog hrama, kao i onaj na položaju istoga hrama) među koje možemo ubrojiti unutrašnju stranu bedema do sjeveroistočne okrugle kule. Tu se nalaze dvije velike slijepe arkade. Lukovi su tih arkada zidani na isti način kao i lukovi prozora na apsidi biskupije Eufrazijeve bazilike iz sredine VI st. Taj se kasnoantički način konstrukcije lukova, gdje je okomiti sloj opeke ili pločastih kamena s gornje strane obložen s pločasto složenim opekama ili kamenim pločama, u širu upotrebu počeo primjenjivati u doba Konstantina Velikoga na građevinama od opeke u Carigradu i na bazilici u Trijeru. Spomenuti lukovi slijepih arkada porečkih bedema mogli su biti podignuti u ranom srednjem vijeku. U tom razdoblju lokalne sredine u Istri čuvaju tradicionalan kasnoantički način zidanja. No lukovi spomenutih slijepih arkada, sudeći prema njihovoj veličini, odmjerenim proporcijama, tehničkoj vještini konstrukcije i lijepom načinu zidanja, nisu građeni u ranom srednjem vijeku, kada se kasnoantička tradicija nastavlja u retardiranim oblicima. Ti lukovi nisu građeni niti u doba romanike. Oni se potpuno razlikuju od proporcija, konstrukcije i oblika romaničkih lukova koji su nam dobro poznati na sačuvanim spomenicima tog stila u Poreču.

Kasnoantički bedemi, sudeći prema navedenim podacima, postojali su s južne, zapadne, sjeverne i istočne strane, tj. sa svih strana cijelog kasnoantičkog područja grada (*civitas*).¹³ Prema sačuvanim ostacima kasnoantičkog bedema kod sjeveroistočnog ugla Neptunova hrama, možemo uvjerljivo zaključiti da su ti bedemi građeni u vrijeme kada su antički hramovi sa zapadne strane foruma napušteni u ruševnom stanju. Spomenuti su hramovi u prvoj polovini IV st. još bili u upotrebi. U to vrijeme je u gradu postojala jaka konzervativna poganska struja koja je na forumu dala podići spomenik caru Liciniju, Konstantinovom protivniku.¹⁴ Na kraju IV st., iza kako je Teodozije kršćanstvo proglasio službenom vjerom, poganski su hramovi u Poreču izgubili onu ulogu koju su nekada vršili u životu grada. — Malo po malo su ostali napušteni. U kasnoj antici ruševine hramova služile su za gradnju gradskih bedema podignutih najkasnije u VI st. kada je nastala opasnost od Langobarda i avaro-slavenskih provala u Istru.

Prema navedenim podacima uvjerljivo je naše mišljenje da je arhitektura na području porečkog poluotočja u doba kasne antike bila opkoljena sa gradskim bedemom. No, to isto ne možemo tvrditi da je s bedemom bila opkoljena sva arhitektura antičkog grada. Ostaci antičkih bedema nađeni su samo sa sjeverne strane Eufrazijeve bazilike. Sigurno je bedem postojao i prema kopnu, tj. s istočne strane grada. Ako je antički Poreč bio bedemom opasan sa spomenute dvije strane, tada je on bio zaštićen s južne i zapadne strane.

Spomenuli smo da sa zapadne strane antičkih hramova, tj. zapadno od foruma nisu nađeni ostaci antičkih bedema. Osim toga možemo navesti podatke da antički bedemi nisu postojali niti oko foruma sa zapadne strane Poreča. Ujesen 1969, kada se poravnavao teren za parkiralište auta iza hotela Riviere, nađeni su ostaci južnog dijela zapadnog gradskog bedema. To je ostatak srednjovjekovnih gradskih zidina koji su bili podignuti i ponad zida velikog tzv. Martovog hrama. S unutrašnje strane nađenog bedema sačuvali su se ostaci cisterne za vodu koja se datira u II—III st. Zapadno od te cisterne nije mogao biti građen gradski bedem, jer je teren zapadno od nje nasipan. More je tu dopiralo gotovo do južnog dijela srednjovjekovnog zapadnog bedema. Iz područja sa sjeverne strane foruma ispred Neptunova hrama po stepenicama se ulazilo na plato između Velikog i Neptunovog hrama.¹⁵ Ukoliko je gradski bedem postojao sa sjeverne strane foruma, tada iz malog, gotovo neupotrebljivog područja između pročelja Neptunovog hrama i zapadne fasade antike zgrade sa sjeverne strane foruma, ne bi bilo potrebno graditi nikakve stepenice. Spomenute masivne i prostrane velike stepenice služile su za pristup na plato među hramovima iz područja antičkog Poreča. Najvjerojatnije je tu bio pristup do antičkog gata kojega je u prvoj polovini I st. n. e. podigao porečki mecena Tito Abudije Vero.¹⁶ Ako antički bedem nije postojao sa zapadne strane foruma, tada je on morao biti negdje drugdje podignut, u svakom slučaju na području grada s istočne strane foruma. Do danas nije dokazano da su rimski kolonisti na području Poreča osnovali *castrum*, tj. utvrđeni logor vojnog karaktera.¹⁷ Antički je Poreč nastao na položaju starijeg ilirskog naselja. On se je postepeno razvijao u sve veći i ljepši urbani centar.¹⁸ Plinije ga spominje u I st. n. e. kao *oppidum civium Romanorum*, tj. kao utvrđeni grad.¹⁹ On najvjerojatnije spominje Poreč pod tim nazivom prema starijim izvorima dok je još imao status municipija, prije nego što je podignut na rang kolonije.²⁰ Oppidum je mogao biti jezgra oko koje se postepeno razvio antički grad. Sjeverni bedem oppiduma nađen je, kako smo spomenuli, sa sjeverne strane Eufrazijeve bazilike. Istočni njegov bedem mogao je biti na položaju postojećeg srednjovjekovnog bedema prema kopnu, zapadni negdje s istočne strane Marafora.²¹

Oppidum je prema jugu dopirao do morske obale gdje su na području novosagrađenog hotela Neptuna nađeni ostaci antičkog zida s podnožjem. Tu se je nalazio njegov južni perimetralni zid koji u svojoj cjeloj dužini nije morao biti građen kao jednostavan bedem bez zidnih ukrasa. Najvjerojatnije ostaci spomenutoga antičkog zida s klasično stiliziranim podnožjem potječu od južnog perimetra oppiduma koji je mogao biti ukrašen s raznim arhitektonskim dodacima. Moguće od tih ukrasnih dodataka potječe baza stupića nađena nedaleko spomenutog antičkog zida s podnožjem.

Glavni je ulaz u oppidumu bio s istočne strane, tj. s kopnene strane. S južne njegove strane prema moru moglo je biti uređeno pristanište za lađe. Tu su prema luci mogle biti reprezentativna vrata. Antički zid sa podnožjem ne možemo shvatiti drukčije ako ne kao ostatak južnog zida oppiduma koji je bio ukrašen s raznim arhitektonskim dekoracijama. Vjerojatno je porečkom oppidumu rimski vojni logor bio uzor u tlocrtu i u izgradnji sa tri obrambene fasade. No, glavni njegov izgled mogao je biti s južne strane prema luci s gradskim zidom koji je u većem dijelu svoje dužine mogao imati niše ili slijepi trijem sa stupićima. Takvo bi rješenje južnog pročelja bilo moguće, ako je oppidum građen u I st. pr. n. e. kada je od Cezara ili Oktavijana dobio status municipija.²² To bi odgovaralo situaciji prihvatanja kulturnih utjecaja iz helenističkog Istoka u Cezarovo i osobito u Augustovo doba. Ostaci antičkih hramova na obalama Jadrana još danas svjedoče o kulturnoj snazi tih utjecaja. Rastvaranje pročelja, tj. istaknutih fasada postalo je uobičajno u rimskoj arhitekturi. Lijepi su primjeri takvog riješavanja bile fasade antičkih vila u Aleksandriji i sjevernoj Africi.

Posebno riješenje sličnog karaktera rastvorenih fasada prema moru imao je rimski dvorac u zaljevu Verige na otoku Velikom Briunu.²³ U kasnijem razdoblju rimskog carstva rastvorena pročelja imale su brojne palače od kojih se najbolje sačuvala Dioklecijanova palača u Splitu.²⁴

Za vrijeme terenskih radova na području novosagrađenog hotela Neptuna u kasnoantičkom bedemu uspjeli smo naći barem jedan novi antički natpis i nekoliko ulomaka detalja antičke arhitekture. Rezultat bi bio mnogo veći da je spomenuti bedem sistematski istražen, jer je on građen materijalom arhitekture i spomenika antičkog Poreča. S istraživanjem bi o ostacima antičkog zida s postoljem dobili dokumentaciju prema kojoj bi mogli uvjerljivo tumačiti problematiku o porječkom oppidumu, sigurno bi bili jasniji podaci o njegovom južnom prema luci položenom pročelju. Ta je fasada mogla po sredini imati svečano rastvoren ulaz i u gornjem dijelu zida niše, slijepi ili rastvoren trijem. Mišljenje, koje smo iznjeli, neka potakne daljnje istraživanje antičkog Poreča, barem na mjestu gdje postoje objektivne mogućnosti. No, treba voditi računa i o položajima gdje postoji izgrađena arhitektura. S istraživanjem bi se na tom području moglo naći zanimljive rezultate u vezi s bilo kakvim građevnim i terenskim radovima koje moderni način života za sobom povlači.

¹ Na praznom prostoru pred obalom, gdje je podignut hotel Neptun, pred nekoliko godina namjeravalo se izgraditi dvije stambene zgrade.

² P. Kandler, *L'Istria*, I (1846) str. 105; isti, *Inscrizioni del Litorale* (Trieste 1855) str. 276.

³ T. Mommsen, CIL, V 343.

⁴ A. Degrassi, *Inscriptiones Italiae*, vol. X, *Parentium* (Roma 1934) br. 25. Natpis, kojega donosi Degrassi u navedenom djelu, potpuno odgovara onom koji je sačuvan na ari. No, crtež ne odgovara njegovim proporcijama i profilima.

⁵ A. Degrassi, sp. dj., br. 8.

⁶ Isti, sp. dj., br. 7.

⁷ Isti, sp. dj., br. 7, 8 i 16.

⁸ Neobjavljeni nalazi antičkog hrama rimsko skotskog stila nađeni su u Poreču sa zapadne strane Marafora na području između velikog i Neptunova hrama. Neobjavljeni nalazi antičkih baza rimsko toskanskog stupa nađeni su na području antičke vile na rtu Zorna u Zelenoj Laguni s južne strane Poreča i na položaju ostataka antičke vile sa cisternom na Gvanovom vrhu (Monte ricco) s istočne strane nedaleko Vrsara gdje se nalazi rezervoar vrsarskog vodovoda.

⁹ Kameni blokovi trotoara antičkih ulica nađeni su u Beogradskoj ulici kod Supilovova trga (sjeverni rub antičke ulice), u Ljubljanskoj ulici (sjeverni rub antičke ulice nešto istočnije od križanja Ljubljanske i Karda) i u Dekumanskoj ulici (južni rub antičke ulice zapadno od prolaza prema Supilovom trgu u dužini od 60 m).

¹⁰ A. Šonje, Il complesso della prima basilica nella zona della basilica Eufrasiana a Parenzo, *Atti del VI Congresso Internazionale di archeologia cristiana* (Ravenna 1962) str. 800—801, bilj. 6, tav. II — 1; isti, Komplexs prve bazilike na području Eufrazijane, *Bulletin*,

JAZU, god. X, br. 1 i 2 (Zagreb 1962) str. 30, tab. II, I; isti, Eufrazijeva bazilika, Poreč — ostaci antičke arhitekture, *Arheološki pregled* 5 (Beograd 1963) str. 100—101, tab. XXV, sl. 1 i 2.

¹¹ A. Degrassi, sp. dj., br. 187.

¹² M. Prelog, *Poreč — grad i spomenici* (Beograd 1957) str. 29.

¹³ U ovoj smo se radnji osvrnuli na problematiku o kasnoantičkim bedemima Poreča i to na temelju slučajno nađenih njihovih ostataka. Ta problematika zaslužuje poseban studij ovisan o neophodno potrebnim arheološkim istraživanjima. S istraživanjem bi se postigli zanimljivi rezultati. No, za njihovo bi izvođenje bila potrebna velika svota novaca i to uz vrlo teške uvjete rada među postojećom arhitekturom grada. Trebalo bi nastojati da se istraže barem ona područja gdje uz bedeme nema izgrađenih zgrada i gdje se namjeravaju rekonstruirati postojeće ili izgraditi nove zgrade.

¹⁴ A. Degrassi, sp. dj., br. 7.

¹⁵ A. Šonje, Comitium coloniae Juliae Parentium, *Živa Antika*, 16 (1966) str. 402, sl. 6. Arheološki nalazi, koji su nađeni poslije drugoga svjetskog rata na području oko Marafora nisu objavljeni. Podaci o tim nalazima nalaze se u rukopisu kod pisca ove radnje.

¹⁶ A. Degrassi, sp. dj., br. 7.

¹⁷ R. M. Cossar, *Parentium, Guida storica di Parenzo* (Parenzo 1926) str. 9.

¹⁸ U radnji, koja se spominje u bilješci 15, na slici 6 — Forum s ostacima antičke arhitekture u Poreču — uneseni su podaci prvobitnog hrama koji je postojao prije velikog t.z. Martovog i Neptunovog hrama. Gradnjom novih hramova, koje je u prvoj polovini 1. st. n. e. podigao Tito Abudije Vero (A. Degrassi, sp. dj., br. 7), bilo je uređeno cijelo područje oko hramova. Forum je tada bio potpuno

preuređen, najvjerojatnije u prvoj polovini 1. st. n. e.

¹⁹ Plin. III, 129.

²⁰ Degrassi izričito navodi da je porečki oppidum imao status municipija. Prema tome on nije bio utvrđeno naselje, nego u pravom smislu utvrđen grad (A. Degrassi, *Il confine nord — orientale dell'Italia Romana*, Bern 1954, str. 69; isti Epigraphica II, *Atti dell'Accademia nazionale dei Lincei*, Memorie classe di scienze morali, storiche e fotografiche, ser. VII, vol. XI, fasc. 5, 1965, 264, str. 243).

²¹ S istraživanjem dokumentacije o oppidumu trebalo bi početi sa sjeverne strane Eufrazijeve bazilike. Vjerojatno bi se istraživanjem zapadnog bedema utvrdio opseg oppiduma i njegov odnos prema zapadu proširenog dijela antičkog grada.

²² A. Degrassi, sp. dj., str. 72.

²³ Š. Mlakar, Briunski otoci, *Enciklopedija likovnih umjetnosti* (Zagreb 1959) str. 500—501.

²⁴ J. Marasović — Tomislav Marasović, *Dioklecijanova palača u Splitu* (Zagreb 1968) str. 9.

FUND ROMISCHER INSCRIFTEN IM BAUGRUND DES HOTELS NEPTUN IN POREČ

Zusammenfassung

Im Jahre 1967 wurden bei der Fundamentsaushebung für das Hotel „Neptun“ etliche Ueberreste römischer Antike und spätrömische Mauerzüge freigelegt (s. Plan). Unter anderem in zweiter Verwendung auch ein Grabstein für *Aurelia Rufina* (Abb. 2); in der mittelalterlichen Stadtmauer eine Basis für *C. Flaminius Marcellus*, dem Tribun der 6. Gardistenkohorte (Abb. 3); ferner Postamente, Gesimse u. ä. (s. Abb. 4—8). Erwähnenswert ist ferner, daß sich an der westlichen Seite im Hafen wahrscheinlich eines der Stadttore und nebenan eine Säulenhalle feststellen ließ.